

עידן ההסדרים במזרח התיכון: חידוש יחסי ריאד-דמשק

יואל גוז'נסקי וכרמית ולנסי | 30 במארס, 2023 | גיליון 1705

מגמת ההסדרים במזרח התיכון מואצת עם חידוש היחסים הדיפלומטיים הצפוי בין ערב הסעודית לסוריה. תהליך הדטאנט האזורי בזירות שונות באזור משנה את הסביבה האסטרטגית של ישראל ומצריך מצידה חשיבה מחודשת לגבי ארכיטקטורה אזורית עדכנית, בולמת איראן.

תהליך הנורמליזציה ביחסים בין סוריה לבין העולם הערבי מגיע לשיאו עם חידוש היחסים הדיפלומטיים הצפוי בין ערב הסעודית למשטר אסד, שנותקו לפני למעלה מעשור. בשנותיה הראשונות של מלחמת האזרחים בסוריה ביקשה ערב הסעודית את הפלת משטר אסד ופעלה למימוש מטרה זו באמצעות תמיכה בארגוני אופוזיציה ובקבוצות מורדים. "מה שמתרחש בסוריה אינו מקובל על הממלכה", [אמר](#) המלך עבדאללה בן עבד אל-עזיז, ולא עולה בקנה אחד עם "אמונתנו הדתית וערכינו", והיה בכך למנהיג הערבי הראשון שיצא נגד משטר אסד. ב-2012 סגרה הממלכה את שגרירותה בדמשק וגירשה את השגריר הסורי.

הבשלת המגעים בין ערב הסעודית לסוריה אינה מפתיעה, שכן בשנתיים האחרונות נרשמו עדויות על אודות מפגשים והצהרות בנושא. בתחילת 2023, במקביל למגעים בין ריאד לטהראן, הואצו גם המגעים בין דמשק לריאד. בינואר חודשו למעשה היחסים הכלכליים בין המדינות עם חידושה של כניסת סחורות סעודיות לסוריה. ערב הסעודית אף [אישרה](#) שהושגו הסכמות אשר לחידוש היחסים הקונסולאריים כשלב ראשון. כמדווח, מעבר למהלכי ההסדרה בין ריאד למשטר הסורי, יש עסקה ערבית בהובלה ירדנית, שלפיה מדינות האזור יכירו באסד, יעבירו סיוע של מיליארדי דולרים לתהליך השיקום בסוריה ויפעילו לחץ על ארצות הברית ואירופה להסיר את הסנקציות המוטלות על סוריה. בתמורה יתחייב אסד למלא מספר תנאים: חידוש השיחות עם האופוזיציה הסורית, התרת נוכחותם של כוחות ערבים שיגנו על תהליך שיבת הפליטים לסוריה, בלימת הברחות הקפטגון לאזור ולבסוף, צמצום הנוכחות האיראנית בשטח ארצו.

עם התקדמות המגעים בין ריאד לדמשק ועל רקע רעידת האדמה, בתחילת מארס הכריז פייסל בן פרחאן, שר החוץ הסעודי, שמדיניות הבידוד כלפי אסד [נכשלה](#). הוא טען שהסטאטוס-קוו אינו בר-קיימא ואף רמז על הצורך להשיב את סוריה לליגה הערבית. המהלכים המתוכננים בהקשר הסעודי-סורי כעת הם ביקור של שר החוץ הסעודי בסוריה מיד עם תום הרמאדן וכינוס פסגת הליגה הערבית בחודש מאי הקרוב בערב הסעודית. רעידת האדמה שפקדה את סוריה

בחודש פברואר והאסון ההומניטארי שנגרם כתוצאה מכך הובילו את ערב הסעודית להצטרף למאמצי הסיוע האזורים לסוריה, וכך הואצה ההתקרבות בין המדינות.

קדם לחימום היחסים בין ריאד לדמשק תהליך התקרבות בין משטר אסד לבין מדינות ערביות, בראשן ירדן ואיחוד האמירויות. איחוד האמירויות פתחה מחדש את שגרירותה בסוריה עוד ב-2018, הגם ששמרה על קשרים פוליטיים וכלכליים עם האליטה הסורית כמעט לכל אורך מלחמת האזרחים. במאס השנה אף אירחה אבו-דאבי את הנשיא אסד ורעייתו, לאחר שאסד ביקר בפברואר בעומאן. ירדן מצידה הודיעה רשמית על אודות חידוש היחסים עם סוריה בשלהי 2021 לאחר ניתוק של עשור. אם כך, נותרו במזרח התיכון מדינות בודדות המסרבות להכיר במשטר הסורי ולכונן עמו קשרים בהיעדר פתרון פוליטי מקיף בסוריה, בראשן קטר, המחזיקה במדיניות הניצית ביותר ביניהן כלפי אסד.

מניעי המהלך ומשמעויותיו

חידוש היחסים בין דמשק לריאד נובע ממספר טעמים ונושא בחובו משמעויות לא מבוטלות עבור המזרח התיכון בכלל וישראל בפרט.

א. **אסד כאן להישאר.** לאחר יותר מעשור, שבמהלכו ארצות הברית נקטה גישה של "מקסימום לחץ" על אסד במטרה להוביל לשינוי פוליטי בסוריה, ברור כיום שמבחינת מדינות האזור גישה זו נכשלה. לא זו בלבד שאסד אינו צפוי לרדת מכס הנשיאות, גם אין בכוונתו לשנות את מדיניותו. מכאן נובע כורח אזורי "לעבוד עם מה שיש".

ב. **קשב בינלאומי מועט.** האיבה הבסיסית בין מדינות באזור עדיין קיימת, אך תהליכי דטאנט נועדו לשכך מתיחויות מקומיות ולייצר מציאות אזורית נוחה יותר לצדדים השונים. זאת בין היתר כתוצאה מהבנה שהקשב העולמי מופנה לזירות אחרות, בראשן אוקראינה וסין, ולפיכך על מדינות האזור להתמודד עם אתגרי האזור בכוחות עצמן.

ג. **האתגר האיראני.** באזור ניכרת אמונה, או תקווה, כי עם הזמן אסד יפנים שהפתרון לשלל תחלואי מדינתו עשוי להגיע ממדינות המפרץ ולא משותפתו "הטבעית" – איראן, ושעל רקע זה יתקרב למדינות הסוניות על חשבון יחסיו עם הציר השיעי. וכך, הצורך להתמודד עם האתגר האיראני מייצר אסטרטגיה אזורית של גידור: ניסיון לחתור תחת איראן (הסוניות בניסיון להתקרב למשטר אסד), לצד ניסיון להתקרב לאיראן (ריאד וטהראן), בבחינת "שמור אויבך קרוב". וברקע, ניכרת ההבנה בקרב השחקנים מרכזיים באזור כי שמאזן העוצמה האזורי משתנה לטובת איראן, ולכן יש להאיץ את גידור הסיכונים – תוך העדפה ברורה של דיפלומטיה על-פני קונפליקט – ולשכך מתחים ככל שניתן.

ד. **בלימת איום הקפטגון.** מעבר לאיום המשותף שמציבה איראן, קיים איום חמור נוסף הנשקף למדינות האזור – התפוצה חסרת התקדים של הסם הממכר, הקפטגון, שמיוצר בסוריה במעורבות ברורה של המשטר וגופי הביטחון שלו. פניות שהועלו

בהקשר זה בשנה האחרונה מצד ירדן, איחוד האמירויות וערב הסעודית, לא זכו למענה מצד המשטר. איום מתעצם זה על ערב הסעודית, גם הוא כפי הנראה מניע עבור ערב הסעודית להדק יחסים עם דמשק, בין היתר על מנת לייצר מנוף לחץ על משטר אסד בנושא.

משמעויות

בין ריאד לטהרן - החלטת ריאד ודמשק לקדם את השיח בעניין חידוש היחסים התקבלה סמוך לחתימת ההסכם לחידוש היחסים בין ערב הסעודית לאיראן, בעלת בריתה של סוריה. סביר לפיכך שריאד וטהרן הגיעו להסכמות גם בעניין סוריה, לרבות הצבת תנאים מצד איראן לערב הסעודית, כך שהאינטרסים האיראניים לא יפגעו. לאיראן אינטרס ברור לסייע לביסוס משטר אסד בשטחים שבשליטתו, ולשם כך נדרש ממון רב שנמצא ברשות הסעודים. לפיכך סביר להניח, שאיראן תומכת בהתקרבות בין ערב הסעודית לסוריה. יתר על כן, לערב הסעודית משקל דתי, כלכלי ופוליטי רב יותר מכל מדינה ערבית אחרת. המדינה הסונית המובילה, שומרת המקומות הקדושים לאסלאם והכלכלה הגדולה ביותר במזרח התיכון, צפויה להעניק לאסד באמצעות חידוש היחסים עימו גושפנקא רשמית לחזרתו לחיק העולם הערבי, תוך השקעת תשומות כלכליות שיבצרו את משטרו לשנים הבאות.

מנגד, בטווח הרחוק יותר, כוונות לחידוש יחסים כלל-ערבי עם דמשק, אם תתממשנה, עלולה לאפשר לאסד יכולת תמרון בין מספר רב יותר של שחקנים ובכך לצמצם את תלותו באיראניים, ובהמשך אף לדרוש את צמצום נוכחותם על אדמתו.

מעמד ארצות הברית באזור - ההכרה הערבית באסד מנוגדת לקו הרשמי של ארצות הברית, הדבקה בצורך לבודד את משטר אסד. לכן, הצטרפות ריאד לתהליך ההתקרבות האזורי לדמשק עלולה להיתפס כהתרסה נוספת נגד וושינגטון ולהעיד על כרסום נוסף בדימוי העוצמה האמריקאית באזור, במיוחד משום [שרוסיה](#) וסין הן השושבינות של מהלכי ההסדרה הסעודים.

אשר לישראל, ההתקרבות בין מדינות המפרץ לאיראן ולסוריה עלולה להחליש את המאמץ הישראלי לגבש מחנה אנטי-איראני ולבודד את איראן כנדבך מרכזי בהתמודדות מולה. האיום האיראני על ישראל גובר בעוד שחקנים שונים באזור מקדמים הסכמות ופשרות ביניהם. לצד ההסכם בין איראן לערב הסעודית נרשמת התחממות ביחסים גם בין איחוד האמירויות וקטר, איראן ועיראק, טורקיה ומצרים, איראן ובחריין. סיכויים להגיע להסכם ארוך טווח גברו גם בזירת תימן.

חידוש היחסים הצפוי בין דמשק לריאד הוא חלק מניסיון סעודי לשכך מוקדי סכסוך בסביבתה האסטרטגית של הממלכה, שאת חלקם היא יצרה וליבתה בעצמה. היעד הוא להביא לפריחה כלכלית ולמימוש יעדי חזון 2030 לפיתוח כלכלי-חברתי ארוך-טווח בממלכה ולשם כך לקדם מציאות של "אפס בעיות" ביחסי החוץ. מדובר באסטרטגיה שכבר אינה רואה במזרח התיכון "משחק סכום אפס". בתנאים מסוימים, גם ישראל תוכל להשתלב בה, שהרי בראיית ריאד אין

מניעה לקיים יחסים עם איראן ועם ישראל במקביל בתנאים ונסיבות המתאימים לה והקשורים בראש ובראשונה לצורך לקדם את הסוגייה הפלסטינית וליחסי ריאד-וואשינגטון.

בנוגע לתקיפות הישראליות בסוריה, המהלך האזורי המתרחב לחידוש היחסים עם אסד עלול להוביל את מדינות האזור להגביר את הלחץ על ישראל להימנע מתקיפות, בעיקר נגד תשתיות אזרחיות של המשטר (דוגמת שדות התעופה הבינלאומיים), המערערות את ריבונותה ויציבותה של סוריה, שעה שזו זוכה למעמד מדינתי מחודש.

לבסוף, ההתקרבות בין סוריה לערב הסעודית היא חלק מרכזי בתצרך אזורי משתנה, בו מרבית השחקנים, ערבים ושאינם, מבקשים את קרבת יריביהן תוך גיוון משענות והסתייעות במעצמות מתחרות לארצות הברית - רוסיה וסין. מוערך כי תהליך הדטאנט האזורי ימשך בזירות שונות וישנה את הסביבה האסטרטגית של ישראל באופן המצריך מצדה חשיבה מחודשת על ארכיטקטורה אזורית עדכנית בולמת איראן. לאור זאת, על ישראל להימנע ממהלכים מסלימים, בהקשר הפלסטיני והאזורי ככלל, העלולים להפחית את הרלוונטיות והנכסיות שלה ובתרחיש קיצוני יותר - לבודד אותה. ראוי כי ישראל תפעל לשימור ולקידום ההסכמות שיש לה עם מדינות השלום והנורמליזציה ותפעל להבליט את נכסיותה - הן בזירה האזורית והן ביחסיה עם ארצות הברית.

עורכי הסדרה: ענת קורץ ואלדד שביט